

7. RAZNOLIKOST KULTURNOG OKRUŽENJA I TRADICIJA – HARMONIZACIJA KULTURNIH RAZLIČITOSTI

*Ranko Vuković**

Sažetak: Crna Gora je multinacionalna država, a samim tim i multikulturalno društvo. Crnogorski multikulturalizam ima svoje ishodište u istoriji geografije Crne Gore. Na ovim prostorima su se stoljećima preplitale razne kulture i civilizacijski krugovi, što je uzrokovalo izrazitu kulturnu različitost, kao jednu od temeljnih karakteristika skoro svih savremenih društava. Harmonizacija kulturnih različitosti je jedan od najvažnijih zadataka multikulturalnih društava. Interkulturalni dijalog je proces u kojem različitosti dobijaju višu i dinamičniju dimenziju. Takođe je važan instrument u harmonizaciji kulturnih različitosti kulturna politika jedne države. Kulturna politika Crne Gore mora počivati na činjenici multikulturalnosti crnogorskog društva. Važan zadatak, kada je u pitanju kultura, pred Crnom Gorom je i kreiranje kulturne strategije kao neophodnog uslova za dugoročno osmišljavanje kulturne politike u Crnoj Gori. Naravno, harmonizacija sa zakonodavstvom Evropske unije u ovoj oblasti je urgentan posao.

Ključne riječi: *kulturna različitost, multikulturalizam, interkulturalni dijalog, kulturna politika, strategija u kulturi, harmonizacija zakonodavstva*

Abstract: Montenegro is a multinational state, and thus also a multicultural society. Montenegrin multiculturalism has its origin in the history of geography of Montenegro. In this territory various cultures and civilization circles have been overlapping for centuries which caused distinct cultural diversity, as one of the basic characteristics of almost all modern societies. Harmonization of cultural diversities is one of the most significant tasks of multicultural societies. Intercultural dialogue is a process in which diversities get a higher dynamic dimension. Also, an important instrument in harmonization of cultural diversities is the cultural policy of a state. Cultural policy of Montenegro has to be based on the fact of multiculturalism of Montenegrin society. An important task regarding the culture for Montenegro is also creating cultural strategy as a necessary condition for long-term development of cultural policy in Montenegro. Of course, harmonization with the legislation of the European Union in this area is an urgent task.

Key words: *cultural diversity, multiculturalism, intercultural dialogue, cultural policy, strategy in culture, harmonization of legislation*

* Mr Ranko Vuković, Centar za kulturu, Danilovgrad

7. 1. UVOD

Svijet na početku XXI vijeka, po svojim dominantnim tendencijama u političkom i u svakom drugom pogledu, ulazi u period multipolarnosti. U drugoj polovini XX vijeka prolazilo se kroz fazu bipolarizma ili velike napetosti između dva pogleda na svijet, poznate kao faze hladnog rata. Raspadom društava i sistema zasnovanih na ideologiji kolektivizma, svijet se susreće sa samo jednim planetarnim centrom moći. Unipolarizam karakteriše razmeđe XX i XXI vijeka sa jednom dominantnom silom i njenom kulturnom dominantnošću. Iz ovakvog ambijenta, naglim, tektonskim promjenama ulazi se u period disperzije centara moći odlučivanja, ili, kako bi se reklo u posthladnoratovskom razdoblju, sve više globalizovanog svijeta, nastaje sve više čvorišnih tačaka u mreži savremenih međunarodnih odnosa. Tendencije ka multipolarnosti se najočiglednije manifestuju pojavom „novih globalnih igrača”, kao što su Rusija, Kina, Japan, Evropska unija, Indija, Brazil...

Dakle, današnji svijet se može označiti kao multipolarni i multicivilizacijski, ili, kako to još radikalnije u kontekstu kulture kaže poznati američki teoretičar Samjuel Hantigton, u posthladnoratovskom svijetu najveće razlike među ljudima nijesu ideološke, političke ili ekonomske, nego kulturne. Ljudi sebe definišu pojmovima predaka, religija, jezika, istorije, vrijednosti, običaja i institucija. Oni se identifikuju sa kulturnim grupama: plemenima, etničkim grupama, religioznim zajednicama i, na najvišem nivou, civilizacijama [1]. On smatra da je ta velika kulturna raznolikost potencijalna opasnost svjetskom miru, ili, kako on kaže, da vodi sukobu civilizacija. I sam ovaj nagovještaj, bez obzira na to koliko je realan i utemeljen i na ciljevima koji se žele postići, ukazuje na subinski značaj raznolikosti kultura u savremenom svijetu, kako na globalnom tako i na lokalnom nivou. Pitanje raznolikosti kultura nije tek aktuelno pitanje nauke i politike, nego je postalo jedno od veoma važnih tačaka u određenju perspektive savremenog čovječanstva, iako se često tako niti postavlja niti doživljava.

Prema tome, jedno od opštih mjesta postmoderne socijalne teorije je teza o kulturnoj pluralizaciji savremenih društava. Savremena društva doživljavaju nevjerovatnu brzinu društvenih promjena, u dosadašnjoj istoriji nepoznatu. To se naročito odnosi na promjene na području kulture, kao i kulturom određenom pojmu identiteta. Stanje kulturne pluralnosti, kao što i sam naziv govori, obilježava postojanje različitih vrijednosno-normativnih sklopova u društvu, pri čemu se razlike u kulturi najčešće vežu za etničku pripadnost (Katunarić, 1994). U ovom ključu kulturna različitost označava prvenstveno etničku raznolikost. Ta različitost podrazumijeva da kulture dolaze u međusobni dodir, intenzivno komuniciraju, prožimaju se i da se unutar sebe i između sebe refleksivno transformišu. Naravno, ove kulturne razlike mogu biti temelj za dijalog među kulturama, ali i temelj za fundamentalistički „povratak korijenima” i za dalje podjele (Castells).

7. 2. MULTIKULTURNA ZAJEDNICA – OSNOVNI POJMOVI

7. 2. 1. KULTURA

Kako bismo se odredili prema fenomenu kulture u jednoj „maloj” multikulturnoj zajednici kao što je Crna Gora, neophodno je definisati osnovne pojmove kako

bismo došli do smislene kulturne politike koja bi proizilazila iz sveukupne strategije razvoja Crne Gore. Početni, osnovni pojam koji se nameće u definisanju je sam pojam kulture. Ponekad se taj pojam definiše preširoko, tako da bi se teško mogao upotrijebiti za našu temu, a ponekad preusko, tako da služi, iz raznoraznih razloga, nekim drugim ciljevima koji se ne bi mogli svrstati u one koji omogućavaju razvoj društva u smjeru slobode i demokratije.

Termin kultura i multikulturalno upotrijebljeni na širi način, obuhvataju širi spektar neetičkih društvenih grupa koje su, iz različitih razloga, isključene ili marginalizovane u odnosu na dominantnu društvenu maticu. Ovakva upotreba datih termina je naročito razvijena u zapadnim društvima, naročito u SAD, gdje zagovornici multikulturalizma nastoje da afirmišu isključene grupe kao što su homoseksualci i lezbejke, žene, radnička klasa, ateisti... Naravno, ovaj aspekt multikulturalizma je značajan, ali za ovaj rad je značajnija dimenzija koja kulturu definiše u etničkom ključu. Vil Kimilka kaže da sve ovo ukazuje na složenost pojma kulture. On upotrebljava termin kultura koji je koncentrisan na onaj tip multikulturalizma koji nastaje iz nacionalnih i etničkih razloga. Termin kultura se upotrebljava kao sinonim za naciju ili narod – tj. kao zajednicu, manje ili više institucionalno kompletiranu, koja zauzima izvjesne teritorije i ima osoben jezik i kulturu. Država je, dakle, multikulturalna ako njeni članovi pripadaju različitim nacijama (multinacionalna država) [2].

Ovakav pristup kulturi ukazuje na njen značaj za pojedine etničke zajednice, na njen sudbinski uticaj na formiranje tih zajednica, ili – kako je u doba buđenja nacija rekao Napoleon – kultura garantuje nacionalni identitet. Zavisno od raznih tradicija, kultura u ovom smislu znači sveukupnost načina života i shvatanja jednog nacionalnog bića (francusko shvatanje) ili „duhovni” medij nacije (njemačko shvatanje).

Kultura se definiše na razne načine, zavisno od kriterijuma koji se uzimaju kao dominantni. Neki teoretičari su pobrojali i do 300 različitih definicija kulture, ali i pored tolikog broja nije se došlo do neke opšteprihvatljive definicije. Boris Dudaš ukazuje da je za društveno djelovanje kulture prije svega važna njena funkcionalna i institucionalna dimenzija. Kultura, s jedne strane, ispunjava određene društvene funkcije kao organizacija društvenih odnosa, društvenog identiteta njenih nosilaca i raspored i raspodjelu društvene svijesti i znanja. S druge strane, predstava o kulturi se institucionalizuje, što omogućava da ta predstava preživi i da postane opštepriznata – jer institucije utemeljuju dugoročne forme društvene svijesti i djelovanja.

Pojam kulture ima više nivoa značenja:

- Kultura je sveukupnost svih (socijalnih, ekonomskih, političkih, pravnih, tehnoloških, duhovnih itd.) tekovina i načina života. Istorijski proces se podrazumijeva i težište se nalazi na rezultatu, na sadašnjem stanju. U ovom značenju pojam kulture se uveliko poklapa sa pojmom civilizacije.

- Kultura je cjelokupni način života (Raymond Williams).

- Način života je nerazdvojno povezan sa mentalitetom: na mentalno-duhovnom nivou kultura znači opšte znanje o svijetu i povezivanje tog znanja sa svakodnevnim životom.

– Kultura znači i način ponašanja i mišljenja, to jest njihove „lijepe” forme. Tako postoje kultura razgovora, oblačenja, ishrane, ponašanja itd. Naročito je važna politička kultura u širem smislu, u kojoj važnu ulogu igraju vladavina prava, dijalog, princip reciprociteta, tolerancija itd.

– Pod pojmom kulture često se shvataju područja umjetnosti i nauke, koje su u stvari mediji kulture. Preciznije se nazivaju „visoka kultura”.

– Kultura znači i visok stepen individualnog obrazovanja koje ljude može povezivati i razdvajati.

7. 2. 2. MULTIKULTURALIZAM

Odnos etnička grupa – kultura nije jednoznačan. Prije svega radi se o složenom procesu formiranja nacionalnih identiteta kojima je kultura davala sudbonosni pečat. Takođe su kulture egzistirale u okviru nacionalno omeđenih ambijenata, koji su najčešće stvarali sopstvenu državu. Međutim, i u okviru najhomogenijih država postojale su manjine, u početku najčešće vjerske, kasnije nacionalne i kulturne koje su „remetile” idilu homogenosti pojedinih društava. Velike diferencijacije unutar pojedinih država su dolazile naročito nakon velikih društvenih lomova, kao što su ratovi i revolucije, kolonizacije i dekolonizacije... Raznim spletom okolnosti danas su mnoge države sastavljene od različitih nacionalnih entiteta, koji žive jedan pored drugih, često u intenzivnoj i plodotvornoj komunikaciji, a vrlo često kroz istoriju, a i danas, i u otvorenim nesporazumima i neprijateljstvu. Ako se postavi pitanje da li u današnje doba postoje nacionalno homogena društva, odgovor, sem nekoliko izuzetaka (npr. Island), mora biti negativan. Po pravilu, u današnjoj nacionalnoj državi postoji jedna većinska nacija sa njenom dominantnom kulturom. Ali u njoj žive i manjine sa specifičnom i dugačijom kulturom koja se razlikuje od vladajuće nacionalne kulture. Prethodila je u istoriji velika borba da manjine dobiju svoja prava, a među njima među najvažnijima i kulturna prava. Iako nema opšteprihvaćene definicije manjina, mnoge međunarodne organizacije preko svojih mehanizama štite prava manjina, tako da je za to sve manje isključiva nadležnost nacionalnog zakonodavstva.

Većinskim nacijama međunarodno okruženje sve manje daje šansu da u svojoj kulturnoj politici sprovode mjere koje mogu dovoditi do asimilacije pojedinih manjih kultura, a sve više se podstiču i obavezuju da svojim manjinama garantuju kulturne autonomije koje omogućuju očuvanje i razvoj nacionalnih i kulturnih identiteta.

7. 3. CRNA GORA KAO MULTIKULTURNA ZAJEDNICA

Crna Gora je multinacionalna država, a samim tim i multikulturno društvo. Svoju multikulturalnost Crna Gora duguje svojoj geografiji i svojoj istoriji. Kroz istoriju je mijenjala svoju teritoriju, svoje državno-pravne okvire, što je uslovalo da se u njenim današnjim okvirima ispreplijeta mnoštvo kulturnih obrazaca, različitog kulturnog nasljeđa, velikog uticaja različitih kulturno-civilizacijskih krugova. Značajan je i uticaj različitih religijskih sistema. Tu se, prije svega, misli na hrišćanstvo u obje njegove varijante (pravoslavlje i katolicizam), na islam, a ne treba zanemariti ni

uticaj predhrišćanskih vjerovanja (npr. paganizam). Takođe, Crna Gora je mediteranska država, kao i kontinentalna sa svim onim karakteristikama kojima su ti civilizacijski krugovi uticali na kulturne tokove, kako na kulturne tokove u čitavoj Crnoj Gori tako i unutar pojedinih etničkih zajednica.

U Crnoj Gori sa svim svojim specifičnostima žive Crnogorci, Srbi, Albanci, Bošnjaci-Muslimani, Hrvati, Romi i dr. Etničnost je jedan od važnih činilaca u savremenoj Crnoj Gori, a specifičnosti svake od njih uslovljene su prostornom homogenizacijom etničkih grupa, kao i kulturnim, vjerskim i jezičkim osobenostima ovih zajednica.

Multikulturno i multijezičko okruženje je duštvena stvarnost. Ljudi različite etničke pripadnosti žive na istim lokalitetima, jedni pored drugih, a u boljem slučaju, jedni sa drugima, u zajednici. Iz tih razloga svaka analiza pluralizma različitih kultura u Crnoj Gori mora voditi računa o kulturi, kulturnom identitetu, jeziku, imajući u vidu i normativnopravni aspekt njihovog regulisanja.

Različitost je jedan od temeljnih karakteristika savremenih društava. Samo postojanje različitosti je univerzalno, kao što je univerzalno i društveno priznanje različitosti (Brian Barry, 2006). Različitost bez priznanja znači sukob, dominaciju i asimilaciju. Priznanje je prvi korak ka dijalogu, a dijalog je jedina djelotvorna formula koegzistencije različitosti u okviru jednog prostora. Kao što pojedinac ima potrebu za priznanjem (Fukujama), tako i čitave kulturne grupe imaju potrebu za priznanjem od većih kako bi mogli da budu ono što jesu, u saživotu sa drugima koje im je odredila, kao što smo već kazali u vezi sa Crnom Gorom, istorija i geografija.

Najveći broj današnjih zemalja je kulturno heterogen. Po skorašnjim procjenama, u preko 200 nezavisnih država u svijetu postoji oko 600 jezičkih i 5000 etničkih grupa. Možda u samo nekoliko izuzetaka se može reći da građani jedne zemlje dijele isti jezik i da pripadaju istoj etnonacionalnoj grupi, to jest istoj kulturi.

Multikulturalizam označava kulturnu raznolikost koja je posljedica postojanja dvije ili više grupa u okviru društva, čija vjerovanja i praksa dovode do stvaranja različitih kolektivnih identiteta, to jest multikulturalnost se obično dovodi u vezu sa kulturnom raznolikošću koja se zasniva na etnicitetu ili jeziku. Iako je pluralizam razvijen bez posebnog osvrta na multikulturalna društva, on u najmanju ruku predstavlja osnov multikulturalizma – živi svoju kulturu i pusti druge da žive svoju.

Multikulturalizam kao praksa je prethodio njegovoj teorijskoj refleksiji. Prije skoro četiri decenije upotrijebio ga je po prvi put Pjer Trido, kanadski premijer, a posljednje dvije decenije prošlog vijeka mnoge discipline počele su da se bave tim fenomenom.

Iako se može govoriti o izvjesnim elementima multikulturalnosti i u starim društvima, ipak je multikulturalnost fenomen koji se vezuje za društva koja su utemeljena na modernosti.

Taj termin označava obavezu kulturnih i obrazovnih autoriteta u definisanju politike, mjera, akcije i inicijativa kojima se omogućava raznim kulturama da se razvijaju, na istim ili susjednim teritorijama, s drugim kulturama u okviru jedne zemlje.

To znači osiguranje istih društvenih i kulturnih mogućnosti svim kulturama koje egzistiraju u jednoj zemlji, a i šire u međunarodnoj zajednici. Tu ne može postojati hijerarhija i vertikalni raspored. Multikulturalizam je pristup kojim se definiše prvenstveno proces razmjene kulturnih vrijednosti i dostignuća. Ovakav pristup je sastavni dio brojnih evropskih kulturnih i obrazovnih politika, ali je ujedno i sredstvo njihove provjere u poštovanju osnovnog demokratskog prava – prava na različitost i njeno izražavanje.

Multikulturalizam označava realno stanje, u smislu faktičkog kulturnog pluralizma, što je jedno od trajnih i osnovnih obilježja jednog multietničkog društva. Multikulturalizam kao kulturna politika i politički program teži ukidanju ili barem smanjivanju mehanizama isključivanja, odnosno povećanju mogućnosti uključivanja. Na taj način multikulturalizam može biti i poziv na drugačije, tolerantno društvo.

U ovom kontekstu mogu se razlikovati nekolike vrste multikulturalizma:

1. Kooperativni multikulturalizam – to je etnopluralistička varijanta multikulturalizma. Cilj je multietničko društvo u kojem ne dolazi do ispreplijetanja etničkih grupa već se radi prije svega o suživotu različitih kultura. U takvom modelu se dozvoljava koegzistencija različitih kultura, ali njihovo miješanje nije poželjno. Pod maskom demokratije sve se kulture posmatraju kao principijelno jednake, ali se insistira na odvajanju cjelovitih entiteta kao kultura. Ideal je društvo u kojem različite etničke grupe koegzistiraju u uslovima jednakosti.

2. Tradicionalni multikulturalizam odnosi se na model u kojem se kulturna različitost i etničnost posmatraju kao prolazni fenomen. I dalje se insistira na asimilatorskoj paradigmi ideologije kotla za topljenje (*melting pot*). Etničke manjine grupišu se oko kulturno definisane većine prema kojoj se prilagođavaju. Kulturne razlike se posmatraju kao ostatak porijekla koji nestaje sa nadolazećim generacijama. Etničnost se vremenom topi (ovaj model se prvenstveno odnosi na Sjedinje Američke Države).

3. Liberalni multikulturalizam pokušava prije svega zadržati formalne principe jednakosti i centralnu poziciju pojedinca, individue nasuprot etničkim i kulturnim grupama. Zahtjevi pojedinih manjina za kolektivnim pravima se uglavnom odbijaju; ovaj model traži striktno odvajanje privatne i javne sfere. Kultura se vidi kao izraz partikularnosti i prebacuje se u privatno područje. U javnom području treba da vladaju univerzalistički principi. Demokratizujući procesi u pluralnim društvima treba da vode dekulturnizaciji javnog područja.

4. Lijevo-liberalni multikulturalizam koji se opisuje i kao radikalni multikulturalizam ili kao kultur-pluralizam. On se bazira na paradigmi razlike te naglašava i rodnu perspektivu, traži politiku identiteta i reprezentativnu jednakost kao i pozitivnu diskriminaciju zakinutih manjina kroz programe afirmativne akcije. Multikulturalizam se ovdje odnosi i na borbu za socijalnu i pravnu jednakost te kritikuje univerzalizam i evrocentrizam. Često brani kolektivna prava za kulturne manjine u skladu sa njihovim zahtjevima za autonomijom (jezička politika, kulturna autonomija, ali i teritorijalna autonomija).

5. Kritički samorefleksivni multikulturalizam pokušava pomiriti formalnu paradigmu jednakosti i politiku razlike. Radi se o jednakosti u razlici, reprezentativnoj jednakosti i intelektualnim procesima međusobnog priznavanja. Traži se i stvaranje nove terminologije za pluralna društva. U središtu analize bi trebalo da budu „kulturna hibridnost”, posttradicionalnost, transkulturacija i transnacionalnost; umjesto naglašavanja kulturnih razlika, treba se orijentisati na posmatranje kulturnih i nacionalnih preklapanja, miješanja i recipročnosti. Ovo pomjeranje posmatračkog nivoa vodi novoj dekonstrukciji ideje homogenosti i kulturne autentičnosti većinskih grupa [3].

Neki autori operišu i pojmom multikulturacije kojim se označava proces, zasnovan na ideji ili idealu o tolerantnom, ravnopravnom, harmoničnom, prožimajućem (sa)odnosu i zajedničkom (sa)životu različitih kultura i potkultura u okviru jednog užeg ili šireg socijalnog prostora (lokalnog, regionalnog, državnog, međurđavnog ili svjetskog).

Drugim riječima: iako su mnoga društva manje ili više multikulturalna, ne teže sva društva multikulturaciji. Osim toga, postavlja se i pitanje kako doista ostvariti ideal multikulturacije u savremenim društvima, u kojima dominira masovna univerzalna kultura koja ubrzano poništava i rastače gotovo sve posebnosti pojedinih kultura ili ih jednostavno marginalizuje.

Suština pitanja multikulturalizma sagledava se u okviru kompleksnog i dinamičkog sistema odnosa, u kojima jednu njegovu ravan čini zaštita fundamentalnih prava pojedinaca kao ljudskih bića, a drugu prepoznavanje osobenih potreba specifičnih društveno-kulturnih kolektiviteta, nastalih na vrlo različitim osnovama, kroz koje su iskazane neke njihove društveno relevantne posebnosti, pri čemu se individualitet kolektiviteta ne smije ni na koji način potisnuti ili ugroziti.

Što se tiče multikulturalnosti i multikulturacije (interkulturalizma) u Crnoj Gori kao državi u tranzicionom periodu, potrebno je pomiriti dva protivrječna iskustva: iskustvo saradnje i iskustvo sukoba. Interkulturalizam se u tom smislu može posmatrati i izgrađivati na dva nivoa: na nivou spontanog interkulturalizma, susretanja i prožimanja kulturnih različitosti, pretežno u okvirima svakodnevnog života – što je uveliko već praksa i što, ovdje u Crnoj Gori, postoji kao dugo istorijsko pamćenje. Drugi nivo je institucionalni interkulturalizam, tj. na nivou njegovog organizovanog, sistematskog i kontinuiranog podsticanja, usmjeravanja i praćenja, a taj nivo je djelimično ostvaren kroz zaštitu osnovnih prava nacionalnih manjina i etničkih skupina (kultura, obrazovanje, upotreba jezika...). Od sticanja nezavisnosti u Crnoj Gori se ovaj nivo nalazi u žiži djelovanja države i njenih institucija. To su dugoročni, komplikovani, mukotrpní procesi koji se moraju voditi izbalansirano, prvenstveno konstituisanjem djelotvorne i adekvatne kulturne politike.

Kako ljudi ne bi samo živjeli jedni pored drugih stvarajući uočljive ili nevidljive barijere, potrebno je kulturom ili kulturnim politikama i obrazovanjem stvoriti svijest da je društvo kojem bi trebalo da težimo zasnovano na interkulturalnosti, kao glavnom faktorom harmonizovanja odnosa u jednoj pluralnoj zajednici. To bi

podrazumijevalo unapređivanje i poštovanje kulturnih različitosti, usvajanje kulturnih diverziteta kao mogućnost da što svestranije izrazimo sopstvenu ličnost i naš ljudski potencijal, da se baziramo protiv svih oblika isključenja i isključivosti, to jest diskriminacije po bilo kom osnovu.

Ova dva ključna pojma – multikulturalizam i interkulturalizam – često se postovjećuju. Međutim, može se reći da se radi o dva stanja jedne pojave u određenom društvu. Multukulturalizam se odnosi na pluralitet kulturnih obrazaca u pojedinoj sredini i situacijama života više različitih kultura. Statičnost, stanje, dok je proces interkulturalnog dinamičan i nužno ukazuje na odnos, razmjenu i skup dinamičkih tokova koje obilježavaju susreti pojedinaca ili grupa različitog kulturnog porijekla.

7. 4. MEĐUNARODNI STANDARDI U KULTURI I SARADNJA

Međunarodna kulturna saradnja se u savremenim uslovima odvija različitim putevima i na različite načine. Proces globalizacije je presudno značajan kad se govori o ovom segmentu. Taj proces je uslovljen prvenstveno povećanjem broja međunarodnih organizacija, agencija i institucija, mreža; povećanjem globalnih oblika komuniciranja; razvojem standardnog poimanja prava čovjeka, građanina i etničkih zajednica.

Iz godine u godinu raste broj kulturnih projekata koji se odvijaju kao zajednička ulaganja na međunarodnoj i transnacionalnoj osnovi uz finansijsku podršku međunarodnih organizacija i međunarodnih fondova.

Za široke puteve međunarodne kulturne saradnje zainteresovane su mnoge države i kulturne institucije unutar njih. Mnoge zemlje svijeta žele saradnju i nastoje da očuvaju i razviju svoj kulturni identitet, a da pri tom izbjegnu krajnosti globalizacije – globalnu kulturnu unifikaciju ili kulturnu izolaciju. U potrazi za novim oblicima kulturnog života koji će odražavati kulturne različitosti na načelima demokratije i otvorenosti, kao i prihvatanjem novih tehnologija informisanja i komuniciranja – međunarodna saradnja u kulturi dobija sve veću pa i prvorazrednu važnost u kulturnom razvitku. Pojedine zemlje ne mogu same ostvariti svoje specifične kulturne ciljeve i u svijetu traže partnere. Partnerstvo ili multipolarno partnerstvo danas se sve više praktikuje da bi se izrazile težnje za kulturnom saradnjom na ravnopravnoj osnovi u kojoj kulturna različitost dobija centralnu vrijednost.

Ostvarivanjem nezavisnosti i sve većom demokratizacijom crnogorskog društva došlo je do novog otvaranja i sve veće kulturne saradnje sa okruženjem. Crna Gora je članica skoro svih relevantnih međunarodnih organizacija, pa samim tim je i preuzela obavezu da usvaja i primjenjuje mnoge međunarodne standarde, deklaracije, rezolucije, preporuke koje se tiču njegovanja kulturnih vrijednosti, očuvanje različitosti kultura, afirmaciju multikulturalnosti, saradnju sa međunarodnim okruženjem itd. Takvo otvaranje Crne Gore se sve više uklapa u procese evroatlantskih integracija, kao mediteranske i zemlje Jugoistočne Evrope i kao države kojoj je stalo do demokratije, mira, afirmacije multietičnosti, multikulturalnosti i saradnje u regio-

nu. To se uklapa i u nastojanje da se međunarodna kulturna saradnja odvija i u ne-državnim i neformalnim oblicima.

Saradnja sa zemljama u okruženju i Mediteranu pokazuje da se zajednički kulturni krugovi i djelovi istorije mogu prevesti u nove zajedničke teme saradnje i savremeni duh kulturnog partnerstva.

Crna Gora se orijentisala na kulturnu sardnju i sa drugim kontinentima, djelimično zahvaljujući svojoj dijaspori, ali prvenstveno otvorenosti prema novim i drugačijim kulturnim fenomenima, kao i prezentaciji svoje kulture drugim kulturnim ambijentima. Takođe, magistralni pravac integracije Crne Gore u Evropsku uniju nosi sa sobom niz mogućnosti kulturne saradnje na multilateralnoj osnovi, ponajprije na projektima saradnje i zajedničkih ulaganja koji će osnažiti samopouzdanje u razvitku strukture kulturno održivog razvoja. Evropa je zajednica kultura bitno zainteresovanih za upravo takve odrednice razvoja: kulturna raznovrsnost, pažljivo usklađivanje različitih razvojnih interesa radi očuvanja bogatstva kulturne baštine u novim uslovima, nove oblike kulturnog izražavanja, stvaralaštva i komuniciranja, te razvitak takvih ljudskih potreba i interesa i takvih kulturnih dizajniranih proizvoda i usluga koji će tu veliku zajednicu činiti sve manje sklonom konfliktima, a sve više saradnji i komunikaciji različitih naroda i kultura.

Kao članica međunarodne zajednice Crna Gora mora poštovati i primjenjivati osnovne principe prava koji garantuju poštovanje različitosti u multikulturnim državama. Za ovu priliku potrebo je ukratko ukazati na najznačajnije dokumente savremenog, prije svega evropskog shvatanja garancija različitosti.

Skoro svi ovi dokumenti nastali su krajem XX vijeka, odgovarajući različitim brzinom na ponovno buđenje etničke svijesti – prevashodno u zemljama Centralne i Istočne Evrope. Ovi instrumenti su dokaz da je međunarodno pravo, naročito tokom posljednjih decenija, podvrgnuto značajnom procesu etničke senzibilnosti.

Naročito je značajna činjenica da se u Crnoj Gori govori različitim jezicima, što može u pojedinim situacijama da proizvodi probleme, a u jednom interkulturnom dijalogu da bude bogatstvo. U ovoj oblasti postoje i međunarodni standardi koje Crna Gora mora da poštuje i da ih sve više i više implementira što je bliža evroatlantskim integracijama.

Za aktivnost Ujedinjenih nacija vezuje se Deklaracija o pravima lica koja pripadaju etničkim, nacionalnim, religijskim ili jezičkim manjinama (1992), koja jasno određuje ono što manjine i etnokulturne zajednice mogu da zahtijevaju.

Naročito je značajna Deklaracija Uneska o kulturnoj različitosti, kao i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina.

Kao osnovni zadaci u međunarodnoj saradnji u oblasti kulture mogu se izdvojiti sljedeće oblasti:

- Saradnja sa Evropskom unijom u području njenih kulturnih programa. Ti programi kulture usredotočeni su na saradnju i partnerstvo i upućuju na smjernice dalje izgradnje Evrope: od političkog i ekonomskog projekta prema kulturnom projektu zajedničkog života i Evropi kulturnih mreža, u kojima moramo aktivno i saradajno sudjelovati. Crna Gora do konačnog prijema u Evropsku uniju treba da se

uključi u sve kulturne programe kao država – potencijalni član. Naročito je važno razvijati programske aktivnosti sa državama koje predsjedavaju Evropskom unijom.

– Podsticati i podržavati nove oblike umjetničkog stvaralaštva putem korišćenja novih tehnologija, zatim nove načine organizovanja kulturnih djelatnosti i nove načine povezivanja sa inostranim partnerima, kao što su zajednički kulturni projekti, koprodukcije i sl.

– Uvoditi i koristiti nove tehnologije interkulturnog komuniciranja i umrežavanja.

– U procesu globalizacije, kulturne industrije često su sinonim za kulturnu kolonizaciju, a trebalo bi da postanu sredstvo afirmacije kulturne različitosti. U tom smislu treba podsticati saradnju u oblasti industrije knjige, filma, audiovizuelnoj i multimedijalnoj proizvodnji. Konkretno mjere na međunarodnom planu, radi omogućavanja slobodne cirkulacije proizvoda kulturnih industrija, trebalo bi da postanu značajan dio crnogorske kulturne strategije.

– Povezivati kulturnu saradnju sa drugim područjima kao što su nauka, obrazovanje, turizam, ekologija itd. Posebno u saradnji u oblasti kulturnog turizma trebalo bi obuhvatiti sve aspekte crnogorske kulture – uključiti zanatstvo i male preduzetnike, isticati lokalne posebnosti – i time upotpuniti viziju održivog razvoja kao zajednički (intersektorski i međunarodni) cilj saradnje. U međunarodnoj saradnji između kulture i obrazovanja, formalnog i neformalnog, vrlo je važno afirmisati mlade i djecu kao nosioce kulturne baštine i buduće naraštaje stvaralaca i inovatora.

– Kulturna saradnja mora se voditi na svim nivoima – nacionalnom i lokalnom, a gradove, opštine i umjetničke organizacije afirmisati kao samostalne nosioce saradnje.

– Sve više se oslanjati na sponzorstva i donatorstva u međunarodnoj saradnji. Uključiti se u međunarodne mreže za finansijsku podršku i pomoć umjetnicima i umjetničkim organizacijama u kojima sponzori i donatori imaju središnju ulogu (npr. u finansiranju koprodukcija, turneja, stručnih seminara, boravaka u inostranstvu, programa razmjene...). Tendencija je da će ti oblici finansiranja biti veoma značajni u narednom periodu.

7. 5. HARMONIZACIJA KULTURNIH RAZLIČITOSTI

Kao što je već konstatovano, crnogorsko društvo spada u red izrazito multikulturalnih zajednica. Zavisno od okolnosti, naročito političkih, takvo društvo može egzistirati u stanju skladnog i tolerantnog razvoja ili u stanju sukoba. Harmonizovanje ovakvih društava u oblasti kulture, a i svim drugim oblastima, jedno je od ključnih, egzistencijalnih pitanja, važnih i za sam opstanak takvih društava. Na krajnji oprez nas opominje i krvavo iskustvo jugoslovenske države iz devedesetih godina, koje je pokazalo da jedna disharmonizovana država i društvo popucalo po svim šavovima, bez poštovanja različitosti u kulturi, bez demokratskog usklađivanja različitih, a često i suprotstavljenih interesa, neminovno klizi u sukobe koji dovode i do traumatičnih situacija koje su se razrješavale i teškim krvoprolićima.

Nizom okolnosti, kao što su istorijsko nasljeđe, sporazumi političkih elita, uticaj međunarodne zajednice, crnogorsko društvo je uspjelo da sačuva mir.

Harmonizacija odnosa u kulturi u jednoj multietničkoj državi je dugotrajan proces koji se mora voditi u demokratskom ambijentu, prije svega njegujući, podstiči-ći i institucionalizujući interkulturni dijalog na svim nivoima, od lokalnog do nacionalnog. U ovom procesu veoma važan segmenat je obrazovanje. Njegovanje i učenje dijalogu i toleranciji kroz obrazovni proces, kroz vanškolske edukativne aktivnosti, kulturne manifestacije, formiranje institucija u kojima je interkulturalizam dominantan...

Harmonizacija multikulturnih društava je prvenstvena briga države i njenih institucija, a u oblasti kulture za taj proces je naročito važno koncipiranje kulturne politike i strategije razvoja kulture.

7. 5. 1. KULTURNA POLITIKA

Pojam kulturne politike se definiše na različite načine, zavisno od teorijske koncepcije od koje autor polazi, od ambijenta u kojem definiše kulturnu politiku... Ljubiša Mitrović u svojim radovima navodi mnoge definicije kulturne politike. Savremena evropska nauka, koja kulturnu politiku definiše kao racionalni postupak, koji u sebe uključuje i teoriju i profesionalno djelovanje i vođenje javnih poslova u kulturi, ima velike zasluge za pojavu i promociju novih naučnih disciplina u oblasti kulturne politike. To su: kulturologija, sociokulturna antropologija, sociologija kulture, etnosociologija kulture, sociologija kulturnog razvoja, ekonomika kulture itd. U okviru ovih disciplina izgrađen je čitav sistem sociokulturnih indikatora kao pokazatelja kulturnog razvoja.

Miloš Ilić kulturnu politiku definiše usmjeravajući program akcije društva prema kulturi. Branko Prnjat kulturnu politiku definiše kao „onaj činilac koji kulturni razvoj i kulturno stvaralaštvo usmjerava i usklađuje sa postojećim društvenim odnosima. Ona na odlučujući način određuje uslove mogućnosti kulturnog razvoja”. Milena Dragičević-Šešić ukazuje da je kulturna politika samo na prvi pogled jednoznačan pojam, ali se već na prvom najopštijem nivou, pokazuje da su moguća dva njena različita značenja. Prvo, istorijski gledano, starije, ono koje bi se moglo označiti kao implicitna kulturna politika – to su svi postupci države koji nenamjerno, dakle, nemajući u vidu specifične kulturne ciljeve, na pozitivan ili negativan način utiču na oblast kulture. Drugo, istorijski mnogo novija i za nas mnogo relevantnija jeste eksplicitna kulturna politika. Tu je riječ o namjerama i manje ili više sistematskim intervencijama države, odnosno njenih organa u polju kulture s namjerom da se ona kao cjelina ili pojedini njegovi segmenti usmjere u određenom pravcu.

Dakle, „savremena kulturna politika je svjesno regulisanje interesa u oblasti kulture i odlučivanja o svim pitanjima vezanim za kulturni razvitak jednog društva. Ključnu funkciju za definisanje kulturne politike ima država, ali savremena kulturna politika mora da nastane kao rezultat dijaloga među sektorima koji svi nose svoj dio odgovornosti za njen razvoj”. [4].

Značajna definicija kulturne politike nastala je na međunarodnoj konferenciji posvećenoj kulturnoj politici, u okviru Uneska. Ona glasi: „Pod kulturnom politikom podrazumijeva se suma svih svjesnih i promišljenih postupaka, akcija ili odustva akcija u zajednici, čiji je cilj da se zadovolje određene kulturne potrebe preko optimalnog korišćenja svih fizičkih i ljudskih potencijala kojima u određenom trenutku raspolaže data zajednica”.

Iz svih ovih definicija jasno se može zaključiti da kulturna politika ima nekoliko vidova ispoljavanja:

- kroz teorijske postavke koje su u skladu sa opštim tendencijama društvenog razvitka i koje su uslovljene ideologijom određenog društva, ali i naučnim dometima sociologije i teorije kulture;

- kroz precizno definisane ciljeve i zadatke kulturne politike;

- kroz sistem metoda i instrumenata realizovanja ciljeva i zadataka kulturne politike [5].

Veliki broj definicija kulturne politike i vrste kulturne politike koje se primjenjuju u pojedinim državama uzrokovane su raznim ambijentima pojedinih država, njihovim ekonomskim razvojem, veličinom, položajem u međunarodnom okruženju, unutrašnjim međunacionalnim odnosima... I pored velike raznolikosti u koncipiranju kulturnih politika od zemlje do zemlje, ipak se može izdvojiti nekoliko različitih tipova kulturne politike.

Tako, na primjer, Hund i Kramer sve oblike kulturne politike reduciraju na dva: tradicionalni i demokratski tip. Tradicionalna kulturna politika stvaralaštvo interpretira kao stvar pojedinca i fetišizira ga, dok demokratska kultura vidi svoj cilj u tome da razvija stvaralačke mogućnosti onih koji do sada nijesu imali prilike da ih ispolje (marginalne grupe, etničke zajednice...). Prof. Branko Prnjat ističe četiri modela kulturne politike: etastički, samoupravni, tržišni i model afirmacije kulturnog identiteta.

Milena Dragičević-Šešić i Branimir Stojković u svojoj studiji „Kultura, menadžment, animacija i marketing” razlikuju šest osnovnih modela kulturne politike:

1. Liberalni model kulturne politike – presudan značaj pridaje tržištu kulturnih dobara, kulturnoj industriji namijenjenoj publici masovne kulture (najkarakterističniji za SAD). To podrazumijeva insistiranje na privatnoj svojini nad sredstvima stvaranja i difuzije (širenja) kulturnih dobara, te shvatanje da država ne smije da utiče na razvoj kulture da ne bi ugrozila njenu autonomiju.

2. Paradržavni model kulturne politike („država-patron”). Ovaj model podrazumijeva da vlada prenosi svoju odgovornost u domenu kulture na stručno tijelo (Umjetnički savjet) koje ona imenuje, ali kojim direktno ne upravlja i koje ima potpunu autonomiju u odlučivanju za period na koji je imenovano (Velika Britanija, Irska). Umjetnički savjeti ovih zemalja, kao paradržavna tijela, pokušavaju da smanje i ublaže uticaj tržišta na umjetnost, podržavajući u isto vrijeme elitne kulturne institucije i umjetničke projekte lokalnih zajednica čiji je cilj da podstiču učešće u kulturnom životu što širih slojeva publike. Ovaj model nastoji da uspostavi ravnopravni arazman sva tri sektora u kulturnom životu: u pravnim normama, podstiče na

privatno ulaganje u kulturu, a specifičnim zahtjevima kulturne politike omogućava organizacijama civilnog društva da u partnerstvu sa ustanovama kulture vode programe kulturno-socijalne akcije, te je funkcija države oblikovana kao pokroviteljska („država-patron”).

3. Državni birokratsko-prosvjetiteljski model kulturne politike („država – inženjer”). Ovaj model odlikuje prevlast države koja, preko svog aparata (pravno-političkog i ideološkog), kontroliše ukupno područje kulture; kultura je, kao i sve ostale oblasti društvenog života, centralistički usmjeravana i planirana (bivše socijalističke države, kao i neki socijaldemokratski sistemi zapadnog svijeta).

4. Državni prestižno-prosvjetiteljski model kulturne politike („država – arhitekta”). Ovaj model, razvijen npr. u Francuskoj, kulturu doživljava ne samo kao ključnog činioca nacionalnog identiteta već i kao onaj dio odgovornosti i poslova države koji su od presudnog značaja za imidž i prestiž države u svijetu.

5. Nacionalno-emancipatorski model kulturne politike – vezan za zemlje u razvoju, bivše kolonije, ali se danas može naći i u nekim novim evropskim (Litvanija), istočnoevropskim (Moldavija) ili centralnoazijskim (Kirgistan), pa i u Južnoj Americi. Osnovne odlike ovog modela sadržane su, najprije, u razvijanju i potvrđivanju autohtone kulturne tradicije koja je bila potisnuta u uslovima kolonijalne, sovjetske prevlasti ili pod uticajem režima koji je bio otvorio zemlje za globalne proizvode industrija kulture.

6. Regionalno (jezički) etnički definisani model kulturne politike. Ovaj model predstavlja decentralizovanu organizaciju kulturne politike, kao npr. Švajcarska (kantoni), Bosna i Hercegovina (kantoni i Republika Srpska), Belgija, Njemačka i dr. Ovaj model podrazumijeva veliki broj autonomnih kulturnih politika u okviru jedne države.

Svi ovi modeli su izvjesna uopštavanja i mogu se označiti kao idealno-tipski modeli. Države obično kreiraju svoje kulturne politike koje su približne ovim modelima, a najčešće su hibridi, zavisno od njihove unutrašnje međunacionalne strukture, karakteristika političkog sistema, veličine, standarda, položaja u međunarodnoj zajednici itd.

Crna Gora u kreiranju svoje kulturne politike može koristiti razne modele i već praktična iskustva, naročito iz zemalja u okruženju (npr. Hrvatska), ali ta kulturna politika se mora bazirati na specifičnostima crnogorskog društva, njegovim tradicionalnim vrijednostima, strateškim opredjeljenjima, tako da ona mora imati veliku dozu originalnosti i primjerenosti našem ambijentu. Kulturna politika u Crnoj Gori i strategija u kulturi imaće jednu od ključnih uloga u identitetskim pitanjima mlade crnogorske države i društva. U tom cilju se mora težiti dolaženju do jedne konzistentne kulturne politike primjerene jednom multikulturalnom društvu.

Crna Gora spada u red država koje nemaju dokument koji se može nazvati kulturna politika. Ali samim tim ne znači da ona i nema neku vrstu kulturne politike. Takva kulturna politika se kreira na raznim nivoima. Prvi nivo je državni – kulturna politika se kreira i sprovodi preko Vlade Crne Gore, to jest preko njenog Mini-

starstva za kulturu i sport, koje je osnivač mnogih republičkih kulturnih institucija i aktivno učestvuje u koncipiranju njihovih godišnjih i višegodišnjih programa.

Na lokalnom nivou kulturnu politiku vode lokalne uprave, obično preko centara za kulturu koji su konstituisani u skoro svim opštinama i gradovima. Između njih i Ministarstva za kulturu postoji izvjesna sinhronizacija, ali ne uvijek i ne dovoljno.

Na kraju, tu je i ona sfera koju možemo nazvati autonomna sfera civilnog društva u koju spadaju nevladine organizacije i alternativna udruženja i pokreti, koji su najčešće aktivni projektno, brzo se osnivaju, ali isto tako i gase.

Naravno, bez jedne koherentne državne kulturne politike osjeća se nekoordinisanost u radu, neujednačenost u finansiranju, neuvažavanje na podjednak način svih interesa, kako i pojedinih kulturnih podsistema tako i pojedinih regiona i lokalnih sredina. Koncipiranjem kulturne politike se sigurno mnogo više može uticati i kreirati harmonizacija kultura različitih etničkih grupa u našem društvu, a time tu multietničnost učiniti velikim bogatstvom Crne Gore, naročito kada je u pitanju interakcija između tih grupa.

Prof. Slobodan Vukićević ukazuje na ovaj problem i skreće pažnju na činjenicu da je multikulturalizam u Crnoj Gori osnov njene kulturne politike koja se operacionalizuje u vidu interkulturalizma koji predstavlja neposrednu saradnju građana i prožimanje njihovih kultura od svakodnevnog života, obrazovanja, nauke do umjetničkog stvaralaštva: Crnogoraca, Srba, Bošnjaka-Muslimana, Albanaca, Hrvata, Roma i drugih, na bazi građanske veze i principa otvorenog, demokratskog društva. Identifikacija kulturne politike u Crnoj Gori temelji se na ukupnosti planiranih kulturnih akcija koje imaju u vidu: globalnu viziju društvenog i kulturnog razvitka, kulturne potrebe, kulturne standarde i kulturnu situaciju svih etnokulturnih i konfesionalnih struktura crnogorskog društva. Tako ćemo imati jedinstvenu i stabilnu Crnu Goru kao političku zajednicu – državu, dovoljno prostranu za očuvanje i razvoj etnokulturnog identiteta svih multikulturalnih grupacija na principima konsocijativne demokratije i njeno adekvatno uključivanje u evropske i evroatlantske integracije.

Relacija multikulturalizam – kulturna politika Crne Gore zahtijeva preciziranje zadataka kulturne politike u sljedećem:

- utvrđivanje kulturne situacije;
- određivanje kulturnog standarda i kulturnih potreba;
- vrednovanje rada kulturnih institucija i njihovih programa;
- praćenje i unapređenje sistema finansiranja;
- podsticanje kulturnog stvaralaštva;
- obrazovanje kadra za kulturne djelatnosti;
- demokratizacija kulturnog života;
- zaštita kulturne baštine;
- stvaranje uslova za nove oblike kulturnog izražavanja;
- multikulturalna saradnja [6].

Samo ovako koncipirana kulturna politika i u ovom kontekstu ima aktivnu stvaralačku ulogu i u drugim oblastima društvenih promjena, a ne samo u užem

smislu ili podsistemu kulture. Osnovne odrednice takvog modela i koncepta kulturne politike su:

- građanski princip i ravnopravnost različitih identiteta civilnog društva;
- multikulturalizam (bez etnocentričnosti);
- demokratsko-participativni princip (podstiče decentralizovan sistem razvoja kulture – regije, gradovi, opštine);
- pluralizam (brojni akteri kao stvaraoci i potrošači kulture);
- razvojno-civilizacijski princip (služi kao faktor razvoja, društvenog progresa, u funkciji novih proizvodnih snaga);
- otvorenost prema izazovima tržišta (ali u našem slučaju i ne dominantno predređena njegovim zakonitostima, iako je kultura jedan od važnih elemenata razvoja preduzetništva i biznisa);
- humanističko-emancipatorski (polazi od individue, čovjeka i njegovih potreba, u službi je emancipatorskih pokreta);
- evropski (povezuje lokalne i univerzalne vrijednosti, respektuje različitost nacionalnih identiteta i povezuje nacionalne kulture u jedinstven kulturni prostor);
- služenje očuvanju državnog kulturnog identiteta (kao jedne od najvažnijih komponenti demokratske kulturne politike) [7].

Ako se imaju u vidu ovakve odrednice kulturne politike, onda je jasno da je to simbioza prava svake nacije na njegovanje, razvoj i prožimanje svoje kulture sa drugima, kao i svijest o zajedničkim, univerzalnim vrijednostima globalizovanog svijeta.

Za koncipiranje kulturne politike neobično važan segment su akteri koji u tome učestvuju. Za moderan, racionalan, demokratski opredijeljen i dugoročan koncept broj aktera odgovornih za projektovanje i ostvarivanje zacrtanih ciljeva mora se proširiti. U te aktere se moraju uvrstiti: država (sa svojom strategijom kulturne politike, kulturnom diplomatijom i budžetom); stvaraoci i građani (pojedinci kao stvaraoci i građani kao konzumenti); etnički kolektiviteti; obrazovni sistem; institucije (mreža kulturnih institucija); izdavačke ustanove; mas-mediji; civilno društvo; političke partije i društveni pokreti; dijaspora; donatori i dr.

7. 5. 2. ELEMENTI KULTURNE STRATEGIJE

Strategija kulturnog razvoja Crne Gore mora biti strategija odgovorne politike koja uzima u obzir strateški cilj ove države – evroatlantske integracije, a s druge strane neophodno je sačuvati dominantne elemente nacionalne kulture, koja predstavlja našu izuzetnost u međunarodnom okruženju.

Prema tome, strategija nacionalne kulturne politike morala bi se kretati između:

- 1) potrebe za integracijama;
- 2) potrebe za očuvanjem onih elemenata nacionalne kulture koji čine našu specifičnost, a tu spada, prije svega, naša kulturna različitost unutar Crne Gore, interkulturalni dijalog, bogata baština itd.

Kulturna politika države morala bi da obuhvati osmišljenu, sistematsku promociju naše kulture u inostranstvu, posebno onih grana koje usljed jezičkih barijera ne mogu biti integrisane uz pomoć mehanizama, kao što je npr. tržište.

Strategija kulturne politike u Crnoj Gori mora imati u vidu i specifičnu političku i ekonomsku situaciju u kojoj se zemlja nalazi. Za razliku od zemalja članica Evropske unije, koje su kulturno, ekonomski i politički već integrisane, Crna Gora na kulturnom planu mora da nadomjesti još uvijek političku neintegriranost u EU. U isto vrijeme kulturna politika mora da sačuva specifičnosti u pojedinim kulturnim oblastima od opasnosti provincijalizacije, u koje mogu da zapadnu upravo usljed nemogućnosti da se iz ekonomskih i političkih razloga u dovoljnoj mjeri integrišu u evropski prostor. Drugim riječima, ona ne smije da kriterijum integriranosti poremeti sa kriterijumom vrijednosti, jer će se u tom slučaju sasvim sigurno odreći velikog dijela svoje kulturne baštine. Razlikovanje ta dva kriterijuma i njihovo podjednako uvažavanje predstavlja temelje jedne moderne kulturne politike u Crnoj Gori.

Strategija kulturne politike u Crnoj Gori mora imati u vidu da ugradi u svoje temelje kulturnu različitost kao integrativni faktor njenog opstajanja. Očuvanje tih vrijednosti je istovremeno i garancija za očuvanje i afirmaciju posebnog i istorijski utemeljenog i afirmisanog multikulturalizma, koji u Crnoj Gori ima posebne dimenzije.

Ako imamo u vidu distinkciju – kultura u širem smislu, kao sredstvo ukupnog društvenog razvoja i kultura u užem smislu, kao vrijednost i cilj po sebi – strategija u kulturi dobija šansu da participira u domenu ukupnog i trajnog društvenog razvoja. Zahvaljujući upravo toj šansi, i ona sama i njen razvoj zavise od demokratskog ustrojstva i razvoju cijele društvene zajednice. U tom pogledu su i uočena sljedeća tri aspekta kroz koje se ta uloga kulture izvršava: a) kultura doprinosi povećanju znanja (faktor ljudskog razvoja); b) ona ima ekonomski i socijalni uticaj (posebno utiče na razvoj sistema vrijednosti); c) ona za čovjeka predstavlja specifični kapital i nudi mu sredstvo za razvoj autonomije i odgovornosti.

Ostvarivanje takve uloge kulturne strategije i politike moguće je samo u društvima koja, iako tranziciona, snažno koračaju u demokratiju i sistem vrijednosti koji u njoj preovlađuje.

7. 5. 3. PRIORITETI U STRATEGIJI

Za koncipiranje ovog dijela rada poslužili su nam neki teorijski modeli, kao i iskustva kulturnih strategija nekih, nama sličnih država iz regiona i šire (npr. Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i dr.).

1) Uloga države u kulturi. U radu smo naveli nekoliko modela kojima država može da utiče na kulturnu strategiju i kulturnu politiku. Crnoj Gori ne može biti primjeren model koji kulturu shvata samo u kategorijama tržišta, niti onaj model u kojem država vodi računa i kreira sve segmente kulturne politike. Možda je najprimjereni model koji kulturu doživljava kao ključnog činioca državnog identiteta,

uključujući sve aktere koji su relevantni za kulturu jedne države u koncipiranju nje-
ne strategije kulturne politike.

2) Konstituisanje kulturne politike Crne Gore. Ta aktivnost se može označiti kao urgentna. Na osnovu strateških opredjeljenja koja će se formulisati u ovom projektu Crnogorske akademije nauka i umjetnosti označiće se fundamentalni pravci razvoja Crne Gore i njene komparativne prednosti u međunarodnom okruženju, što su neophodni uslovi za koncipiranje strategije u kulturi, a samim tim i kulturne politike.

3) Zakonodavstvo. Područje kulture regulišu mnogi zakoni koji direktno regulišu pojedine oblasti u sferi kulture, kao i zakoni koji se indirektno tiču i kulture. Zakonodavstvo, koje bi moralo da prati evropske standarde, uvažavajući naše specifičnosti, osigurava: ostvarivanje kulturne demokratije i prava građana na kulturu u svim njenim djelovima, kao i podršku ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju i manje razvijenih ruralnih i gradskih područja, naročito u smanjenju razlika između velikih centara i manjih sredina.

4) Stalna afirmacija multikulturalnosti i kulturnog zajedništva, uvijek imajući u vidu kulturno bogatstvo i kulturne specifičnosti Crne Gore, u koje su ugrađeni mnogobrojni uticaji sa Istoka, Zapada i Mediterana, što predstavlja njenu ogromnu prednost, faktor povezivanja, a ne razdvajanja i stepenicu više u procesu na putu ka evropskim integracijama i, posebno, njegovanje kulturnih osobenosti svakog njenog naroda, uz punu podršku djelovanju, na zakonskoj osnovi, nacionalnih, kulturnih i obrazovnih društava i njihovog doprinosa unapređenju kulture, zaštiti kulturno-umjetničke baštine i jezika.

5) Potrebno je donošenje novih sistemskih rješenja povećanjem stope izdvajanja za kulturu, koja bi se približila evropskim standardima. Mora se imati u vidu da tržište kulture kod nas nije razvijeno, niti zbog veličine tog tržišta može biti razvijeno kako bi zadovoljilo potrebe kulture u Crnoj Gori. Neophodno je donijeti posebne propise koji podstiču sponzorstvo i partnerstvo, oslobađanjem od nekih poreskih davanja, tj. dobijanje poreskih olakšica, i tako na indirektnan način poboljša finansijska situacija u kulturi. Nova zakonska rješenja moraju donatore i sponzore osloboditi dijela društvenih obaveza za iznos sredstava koji ulažu u kulturu. Time bi briga za kulturu u nekom obimu prelazila s institucija vlasti na građanina, što bi pospješilo i jačanje srednje klase. Takođe je neophodno izvršiti i neke privatizacije u kulturi, ali isto tako se mora precizno regulisati što ne smije biti predmet ovog procesa, kao ni procesa davanja koncesija.

Prioritet je i zaštita institucija od opšteg interesa, a istovremeno treba omogućiti konkurenciju autora i institucija za najbolje projekte u oblasti kulture i umjetnosti na temelju kriterijuma kvaliteta i stručne valorizacije. Potrebno je da se ulaže u novu kulturnu industriju, primjerenu ambijentu i mogućnostima Crne Gore, a potrebno je i stvaranje pretpostavki za značajnije učešće kulture u društvenom razvoju.

6) Koncept demetropolizacije kulturnih institucija, koji bi podrazumijevao lociranje kulturnih institucija od nacionalnog značaja ne samo u centrima nego i u dru-

gim sredinama i gradovima. Takođe je neophodno sufinansiranje kulturnih aktivnosti između institucija iz većih centara sa institucijama iz manjih naselja.

7) Ulaganje u istraživanje i afirmisanje kulturne tradicije, imajući u vidu činjenicu da je Crna Gora veoma bogata kulturno-istorijskim spomenicima različitih epoha i kultura koje bi trebalo zaštititi, revitalizovati i stvoriti uslove za njihovu novu prezentaciju i namjenu, uz intenciju njihove finansijske samoodrživosti, gdje god je to moguće (kao što je npr. korišćenje ovakvih objekata i lokaliteta kao novih izazova za turizam, kao i za manje privatne inicijative, u čemu se sastoji i podrška razvoju kulture kroz turističku valorizaciju kulturno-istorijske baštine, prirodne, graditeljske i duhovne baštine Crne Gore).

8) Ulaganje u sadašnjost, odnosno u kreativne i umjetnički nadarene kadrove, kao najveći kapital koji nije uvijek adekvatno iskorišćen zbog nemanja podrške, dugoročne strategije ulaganja u talente. Razvijati obrazovanje kao jedan od bitnih faktora u strateškom razvoju kulture u svim njenim segmentima. Zbog toga je potrebno posvetiti posebnu pažnju obrazovanju i usavršavanju kreativnih kadrova koji bi mogli odgovoriti zahtjevima modernizacije javnog kulturnog sektora i nove kulturne tehnologije. Za nove umjetničke izazove, kao i brži protok ideja i formi umjetničkog izražavanja, potrebno je, u kontekstu cjeline obrazovnog procesa, racionalizacija i povezivanje akademija umjetnosti i njihova saradnja sa akademijama umjetnosti u regionu i svijetu. Potrebno jačanje interdisciplinarnih postdiplomskih studija, obrazovanje talenata u zemlji i svijetu, a uz odgovarajuću sistemsku podršku države. Takođe je značajno promovisati kreativnost na lokalnom nivou i promovisati ih umrežavanjem na globalnom nivou.

9) Proširenje regionalne saradnje koja bi afirmisala našu kulturu u regionu i svijetu. Za to su pogodne naročito umjetnički profilisane manifestacije koje se održavaju u kontinuitetu. Manifestacije koje su fleksibilnije i ne zahtijevaju specijalnu infrastrukturu ne bi trebalo da budu locirane samo u jednom centru nego u više sredina, kako bi se, neposrednim protokom ideja, ljudi i informacija o raznolikosti stvaralaštva, kultura mogla ravnomjernije razvijati.

10) Intenzivnu međusektorsku saradnju i čvrstu povezanost između segmenta u društvu kao što su ekologija, turizam i kultura. (Neke države imaju ideju o formiranju jednog zajedničkog savjetodavnog tijela s predstavnicima sva tri segmenta.)

11) Uraditi stručnu analizu ustrojstva, djelovanja i uloge lokalnih centara za kulturu. Dosadašnja praksa je pokazala da taj segment nije doživio nikakvu suštinsku transformaciju i još djeluje u maniru vremena u kojem je i stvoren. Neophodno je da dio Ministarstva kulture bude posvećen samo ovom segmentu, u smislu njegove funkcionalne, kadrovske i druge reorganizacije i u sadejstvu sa lokalnim potrebama i u kreiranju kulturne ponude i produkcije. Potrebno je i obnavljanje kulturne infrastrukture u skladu sa savremenim tehnološkim zahtjevima, koji predstavljaju minimalne standarde. Mora se ulagati u ključne projekte obnove pozorišnih centara, filmskih i multimedijalnih sala, lokalnih centara za kulturu, muzeja, biblioteka itd.

12) Mediji se moraju podsticati na promovisanje kulture i umjetnosti i vrednovanje vrhunskih umjetničkih ostvarenja, kao i na praćenje ostvarivanja postojećih zakona iz svih oblasti kulture i umjetnosti, kao i bavljenje problemima socijalnog i ekonomskog položaja stvaralaca.

13) Pri diplomatskim predstavništvima Crne Gore neophodno je formiranje kulturno-informativnih centara.

14) Važan segment u promovisanju, kreiranju i podsticanju kulturnog stvaralaštva ima i nevladin sektor.

15) Stvaranje baze podataka i umrežavanje svih segmenata kulturnog života na osnovu koje će se autori, asocijacije i institucije uključivati u domaće, evropske i svjetske projekte i kulturnu saradnju.

16) Ojačati domaće kapacitete za korišćenje međunarodnih fondova, naročito onih predviđenih u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.

Ostvarenje ovih strateških opredjeljenja i nekih koji ovdje nijesu pobrojani odvijace se na nivoima državnih institucija, kulturnih institucija, kao i nevladinog sektora, klubova, udruženja i građana. Potrebno je obezbijediti stručne i masovne javne debate kod donošenja i izmjene postojećih zakona iz oblasti koje se tiču kulture, kao i prilikom transformacije i nove uloge pojedinih kulturnih institucija.

7. 6. ZAKLJUČAK

Crna Gora je multikulturalno društvo. Svoju multikulturalnost duguje svojoj burnoj istoriji i svojoj geografiji koje su joj je nekad išlu naruku, a u nekim periodima bile izvor patnje i nedaća. Na pragu XXI vijeka, u dobu kompetitivnosti, svoju izuzetnost može da pokaže upravo na tom polju.

Sem nekoliko izuzetaka, skoro sve države su nacionalno i kulturno heterogene. Izrazit primjer nacionalno i kulturne pluralne zajednice je i Crna Gora. Kroz svoju istoriju je mijenjala svoju teritorijalnu veličinu, svoje državno-pravne okvire, što je uslovalo da se u njenim današnjim okvirima ispreplijetalo mnoštvo kulturnih obrazaca različitog kulturnog nasljeđa i velikog uticaja različitih civilizacijskih krugova. Značajan uticaj na crnogorski kulturni milje imaju i različiti religijski sistemi: hrišćanstvo u obje svoje varijante, islam, a ne treba zanemariti ni uticaj prethrišćanskih vjerovanja (paganizam).

U Crnoj Gori sa svim svojim specifičnostima egzistiraju Crnogorci, kao većinski narod, Srbi, Albanci, Bošnjaci-Musulmani, Hrvati, Romi i dr. Etnička, a samim tim i kulturna različitost, veoma je važan činilac u savremenoj Crnoj Gori, a specifičnosti svake od etničkih zajednica uslovljene su prostornom homogenizacijom, kao i kulturnim, vjerskim i jezičkim osobenostima ovih zajednica.

Kulturne različitosti i i njihova tradicijska utemeljenost u Crnoj Gori su jedna od njenih dominantnih crta prepoznatljivosti. Različitosti mogu biti povod netrpeljivosti, ksenofobije, pa i sukoba, ali je i velika šansa Crne Gore, unutar sebe i u savremenom svijetu, u stvaranju, a to se intenzivno i radi, tolerantnog, dijaloškog društva, u kojem različitosti mogu i moraju biti najveći kvalitet i bogatstvo. Crnogorske razli-

čitosti u ovom ključu su i izrazita identitetska prepoznatljivost, imajući u vidu njegovo intenzivno gubljenje u eri globalizovanog svijeta, naročito kod „malih” kultura.

Obnavljanjem državne samostalnosti i suverenosti Crna Gora mora precizno da definiše svoju državnu politiku u oblasti kulture, naročito kada se ima u vidu njena pluralnost. Harmonizovanje kulturnih različitosti je primarni zadatak te politike, a ona se postiže sinergijom mnogih faktora. Imajući u vidu svu složenost savremenog crnogorskog društva, ipak je otvoreno široko polje međuetničke i međukulturne saradnje, prožimanja, harmonizacije (poštovanje standarda) ili, jednom riječju kazano, ogromna mogućnost, pa i neminovnost intrekulturnog dijaloga. Stoga bi jedan od zadataka nacionalne kulturne politike kod nas, kao što je to slučaj u mnogim evropskim državama, morao da bude senzibilizacija za interkulturni dijalog kao sistemsku aktivnost svih aktera koji učestvuju u crnogorskom kulturnom ambijentu.

Crna Gora je država koja nastoji da se ubrzano uključi u evroatlantske integracije. Jedna od obaveza koju bi trebalo da uredi u tom periodu odnosi se na osmišljavanje politike multikulturalnosti. Koncept multikulturalnosti počiva na dva fundamentalna principa – priznanje različitosti i priznanje identiteta, koji se odnosi na specifičnosti mnoštva društvenih grupa. Takođe se kao neposredan cilj nameće usvajanje mnogih evropskih standarda u oblasti kulture. Važna komponenta je i obrazovni koncept koji ima u fokusu multikulturalizam i interkulturalizam.

Neophodno je izvršiti dubinsku i suštinsku analizu stanja u crnogorskoj kulturi, u njenim institucijama, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Prilagođavati i transformisati te institucije u cilju sprovođenja kulturne politike i strategije primjerene dobu koje nastaje i koje ubrzano dolazi, a u radikalnijoj varijanti neke ukidati, a neke nove stvarati. Takođe se velika pažnja mora pridavati i individualnim inicijativama, civilnom sektoru, nevladinim organizacijama, raznim udruženjima...

Umrežavanje u sistem institucija i programa kako unutar države tako i na međunarodnom nivou je neophodnost, čija je alternativa izolovanost.

Crna Gora na osnovu sadržaja dokumenta, koji se radi u okviru Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, mora kao prioritetan zadatak da formuliše državnu strategiju u oblasti kulture, to jest kulturnog razvoja. Osnov za takvu politiku je realnost multikulturalizma, već izgledne evroatlantske integracije, očuvanje sopstvenog identiteta i drugih važnih vrijednosti koje stoje pred našom zajednicom.

Najurgentniji zadatak je donošenje kulturne politike, koja može biti kratkoročna i srednjoročna, imajući prioritete iz sadržaja kulturne strategije, kao i potrebe trenutka u kojem se formuliše.

Svi ovi zadaci moraju se izvršavati primjenjivanjem poznatih i originalnih načina finansiranja kulture, kulturnih institucija, kulturnih industrija, a uvijek imajući u vidu da Crna Gora kao malo tržište ne smije da uvodi standarde onih kultura koji mogu da opstanu u ambijentu koji reguliše tržište.

Crna Gora pred izazovima XXI vijeka ima priliku da pokaže svoje prednosti i originalnosti u mnogim oblastima, ali nesumnjivo najviše u valorizaciji, prezentaciji svoje kulturne baštine, kao i u koncipiranju nove kulturne strategije u skladu sa

ovim prednostima i stvaranju slobodne, otvorene društvene klime u kojoj bi stvaralaštvo i obrazovanje bili jedan od ključnih faktora društvenog razvoja.

LITERATURA

- [1] Hantigton, Semjuel: *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, 2000, str. 9.
- [2] Kimilka, Vil: *Multikulturalizam, multikulturalno građanstvo*, CID, Podgorica, 2004, str. 33.
- [3] Barry, Brian: *Kultura i jednakost*, Jasenski i Turk, Zagreb, 2006.
- [4] Dragičević-Šešić, Milena; Stojković, Branimir: *Kultura, menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007, str. 31, 32.
- [5] Dragičević-Šešić, Milena; Stojković, Branimir: *Kultura, menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007, str. 31, 32.
- [6] Vukićević, Slobodan: *Multikulturalizam u Crnoj Gori kao osnova kulturne politike*, Zbornik radova, Modeli kulturne politike, Filozofski fakultet u Nišu, 2004, str. 48.
- [7] *Kulturna politika Srbije*, Zbornik radova, Nova srpska politička misao, Beograd, 2008, str. 18.
- [8] *Leksikon savremene kulture: Plato*, Beograd, 008.
- [9] Dudaš, Bojan: *Kulture i identitet*.
- [10] Kartag-Odri, Agneš: *Pravo na (multi)kulturalizam*.
- [11] Puzić, Saša: *Multikulturalizam i izazovi postraditionalne pluralizacije*, Politička misao, br. 4, 2004.
- [12] *Nacionalni izvještaj o kulturnoj politici Crne Gore*, Ministarstvo kulture Crne Gore, 2003.
- [13] Turza, Karel: *O multikulturalizmu*, Republika, Beograd, br. 251.
- [14] Tripkovi, Milan: *Multikulturalnost, multikulturacija i prava manjina*, Sociološki pregled, br. 1, 2005.
- [15] Vujić, Anton: *Kulturna promjena i kulturna strategija*, http://matica.hr/Vijenac/Vij201.nsf/AllWebDocs/Kulturna_promjena.
- [16] *Strategija kulturne politike u BiH*, Vijeće ministara BiH, Sarajevo, 2008.
- [17] *Hrvatska u 21. stoljeću, strategija kulturnog razvitka*, Zagreb, 2003.

